

Experiențe emoționale declarate. O analiză comparativă

Laura Nistor

Petru Iluț

Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca

Abstract: *Based on the data from the third round of the European Social Survey the paper brings some considerations regarding the declared frequency of 15 emotional experiences in case of Romania and four other European regions. Statistical analysis suggested that in the case of the four European regions negative emotional experiences can be separated in mood (e.g. depression, loneliness, lethargy) declared more frequently by older persons, respectively in exhaustion (e.g. restless, fatigue) which is experienced more frequently by the younger Europeans. Regarding positive emotions, exploratory analysis did not indicate any separation, however there seems to be a tendency of break-up between active and passive positive emotions. The case of Romania illustrates a higher covariation in the case of negative emotions as well, as far as negative mood could not been separated from exhaustion. At a first sight this may indicate an intra-cultural variation of the emotional experience, however becomes interpretable also as a specific case of the East-Central European situation, where the sociodemographic profile (especially age) of mood- and exhaustion-endorsers is more similar compared to the other regions.*

Keywords: positive emotions, negative, mood, exhaustion, *European Social Survey*

Cuvinte-cheie: emoții pozitive, emoții negative, epuizare, dispoziție emoțională, *European Social Survey*

Introducere

În analiza de față vom explora experiențele emoționale declarate ale cetățenilor din România și vom întreprinde câteva analize comparative la nivel european. Datele noastre provin din runda a treia (2006/2007) a *European Social Survey* și utilizăm ca variabile dependente frecvența trăirii a 15 emoții în decursul săptămânii precedente anchetei. Astfel, în anchetă respondenții sunt rugați să indice în patru trepte (niciodată sau aproape niciodată, de câteva ori, în majoritatea timpului, tot timpul sau aproape

tot timpul) frecvența cu care au avut *trăiri depressive*, au simțit că *totul a mers din greu*, s-au simțit *neodihniți dimineța*, *fericiți*, *singuri*, au avut *chef de viață*, s-au simțit *triști*, *letargici* (fără motivație, în sensul că nu pot merge mai departe), *plini de energie*, *anxioși*, *obosiți*, *absorbiți în muncă*, *calmi*, *plictisiți* și *odihniți*¹.

European Social Survey (ESS) este un program de cercetare sociologică inițiat de Fundația Europeană pentru Știință și Comisia Europeană în anul 2001 cu scopul de a realiza anchete sociologice asupra unei societăți europene în plină schimbare. Anchetele

sunt realizate din doi în doi ani, până acum fiind efectuate patru runde: prima rundă (2002/2003) cu participarea a 22 de țări, runda a doua (2004/2005) cu participarea a 26 de țări, runda a treia (2006/2007) cu participarea a 25 de țări, printre care și România, runda a patra (2008/2009) cu participarea a 31 de țări, inclusiv România² și runda a cincea, programată pentru 2010³. Eșantioanele ESS sunt reprezentative pentru populația (în vârstă mai mare de 15 ani) fiecărei țări în parte, iar printre problemele vizate de cercetări se numără și studierea atitudinilor vizavi de vaste aspecte ale vieții politice și sociale (valori sociopolitice, implicarea politică, încrederea în instituții și oameni, valori morale, identitate națională, etnică și religioasă, excluziune socială, condiții financiare, viața familială, condiții ale gospodăriei etc.). Pe lângă aceste aspecte, invariabil prezente în chestionare, o altă parte din întrebări se focalizează asupra unor problematici specifice și variabile de la o rundă la alta. Astfel, prima rundă s-a centrat asupra problematicei imigrării, implicării civice și democratizării; runda a doua s-a axat asupra vieții familiale, condițiilor de muncă, asupra bunăstării sociale, sănătății și îngrijirii; runda a treia a avut ca și subiecte centrale condițiile de viață pe plan personal și social, precum și percepția cursului vieții și a unor aspecte asociate acestuia; runda a patra s-a axat asupra îmbătrânirii și bunăstării sociale (www.europeansocialsurvey.org).

Bazele de date ale ESS (până la runda a patra) pot fi obținute de la Norwegian Social Science Data Service și pot fi utilizate gratuit pentru scopuri științifice non-profit cu trimitere la sursele specifice rundelor. Cum am menționat mai sus, noi am utilizat bazele de date⁴ corespunzătoare rundeii a treia [cu sursa: R. Jowell and the Central Co-ordinating Team, *European Social Survey 2006/2007: Technical Report*, London: Centre for Comparative Social Surveys, City University (2007)], profitând astfel de existența datelor referitoare și asupra României.

Fiind vorba despre chestionare foarte ample, cu itemi care acoperă varii aspecte

ale vieții, am urmărit, totuși, să focalizăm cât se poate de mult cercetarea de față, scopul nostru fiind până la urmă acela de a investiga situația răspunsurilor vizavi de cei 15 itemi; dacă aceste variabile pot fi reduse la anumite dimensiuni specifice, respectiv dacă pot fi determinați predictorii pe linie sociodemografică și pe linia dispozițiilor emoționale generale în ceea ce privește predilecția spre trăirea/raportarea acestora. Urmează de aici că, pe lângă analize descriptive, menite să prezinte procentul respondenților în funcție de cele patru trepte de răspuns la variabilele în cauză, respectiv mediile acestora, vom apela la două metode de reducere a datelor: analiza factorială – cu scop de explorare și scalarea multidimensională – cu scop de vizualizare, urmând ca prin regresia multiplă ierarhică să investigăm posibili predictorii ai diferitelor emoții.

Pe baza naturii semantice ai itemilor am presupus că cele 15 variabile în cauză pot configura un spațiu multidimensional (de exemplu, Gehm și Scherer, 1988; Morgan și Heise, 1988; Scherer, 2005), configurat, pe de o parte, în funcție de emoții pozitive vs emoții negative (de exemplu, Lawton *et al.*, 1993; Lively și Heise, 2004). Dată fiind natura semantică diferită a unor variabile ca somnul neodihnitor, oboseala, absorbția în muncă și odihna – am presupus că în cazul acestora există atât posibilitatea ca ele să constituie o dimensiune aparte, specifică unor trăiri fizice, fiziologice (Ortony *et al.*, 1987) asociate cu oboseala emoțională (*emotional tiredness/fatigue*), cu epuizarea (de exemplu, Maslach, 1982; Morris și Feldman, 1997; Moore, 2000). În ceea ce privește absorbția în muncă, cu toate că poate să fie valabilă constatarea de mai sus, totuși, credem că mai degrabă s-ar potrivi o asociere a acesteia cu emoții pozitive, conform teoriei *flow* (Csíkszentmihályi, 1990), implicarea intensă în activități putând genera emoții pozitive. Având în vedere natura destul de apropiată a itemilor cu cei investigați de Ross și Mirowsky (2008) pe baza *General Social Survey*, am luat în considerare și posibilitatea unei dimensiuni alternative, structurate în

funcție de emoții pasive vs active (Lang *et al.*, 1993; Watson și Tellegen 1985), primele ilustrând cazul unor emoții mai puțin intense, corespunzătoare unor stări emoționale mai „stînse”, de fundal (de exemplu, fericire, calm, odihnă, depresie, letargie, oboseală, tristețe, singurătate), pe când emoțiile active sunt mai intense, indicând agitație (de exemplu, energie, chef de viață, absorbție în muncă, anxietate), predispoziție spre acțiune și corespund unor emoții mai intense, mai puțin controlate sau controlabile (de exemplu, depresia corespunde emoțiilor pasive, pe când anxietatea emoțiilor active).

Am presupus, totodată, că emoțiile pozitive vor fi, probabil, mai frecvente decât cele negative, dezirabilitatea socială și grija pentru prezentarea sinelui distorsionând în acest sens răspunsurile (de exemplu, Schimmack *et al.*, 2002; Scherer *et al.*, 1986; 2004), însă s-ar putea să existe diferențe în ceea ce privește frecvența raportării în funcție de variabilele sociodemografice. Totodată, fiind vorba doar despre studiarea frecvenței cu care au fost trăite aceste emoții într-un trecut foarte apropiat, clar delimitat, am presupus o influență exercitată asupra acestora de către resurse subiective (de exemplu, suport social operaționalizat în cazul de față prin religiozitate, frecvența socializării; sănătate subiectivă) și disponibilități generale spre optimism, pesimism, stimă de sine.

Dat fiind avantajul utilizării unei baze de date care cuprinde o serie de țări europene, pe tot parcursul cercetării vom prezenta în paralel atât date pentru România, cât și pentru alte patru grupe de țări: Europa Centrală și de Est (Bulgaria, Ungaria, Polonia, Slovacia, Slovenia), Europa de Sud (Portugalia, Spania), Europa de Vest continentală (Austria, Belgia, Elveția, Germania, Franța, Olanda) și Scandinavia (Danemarca, Finlanda, Norvegia, Suedia). Prin urmare, scopul nostru nu este doar acela de a releva situația transversală în legătură cu România, ci și acela de a explora în ce măsură situația din România constituie o imagine specifică regiunii (Europa Centrală și de Est), respectiv în ce măsură regiunea

în cauză prezintă patternuri asemănătoare/diferite față de celelalte luate în considerare.

Bazându-ne pe constatările lui Hofstede (1983), Eid și Diener (2001), Schimmack *et al.* (2002), Scherer *et al.* (1986; 2004) etc. în legătură cu influența condițiilor socio-culturale asupra normativității unor emoții, așteptăm ca să existe ușoare diferențe între aceste grupe de țări atât în ceea ce privește frecvența emoțiilor pozitive și negative, cât și în ceea ce privește frecvența emoțiilor cu diferite intensități (cf. Ross și Mirowsky, 2008). Altfel spus, pe când în Europa Centrală și de Est, datorită așa-numitei *complaint culture* și a autocenzurării în ceea ce privește prezentarea succesului personal, s-ar putea să existe un procent mai ridicat al respondenților care declară trăirea mai frecventă a emoțiilor negative mai puțin intense, în Europa de Sud, datorită expresivității emoționale mai ridicate (cf. Peabody, 1999), s-ar putea să predomine emoțiile mai intense, deopotrivă pozitive și negative. Europa de Vest și Scandinavia așteptăm să fie apropiate în configurație emoțională, fiind caracterizate de o valoare mai ridicată a emoțiilor pozitive, datorită influenței individualismului (cf. Hofstede, 1983; Markus și Kitayama, 1991) respondenții declarând o mai frecventă trăire a acestora. Totodată, s-ar putea ca emoțiile pozitive, mai frecvente în aceste regiuni, să nu fie neapărat cele intense, aceste țări fiind totodată mai puțin expresive decât cultura sud-europeană (vezi și Diener *et al.*, 1995).

Statistici descriptive

Tabelele următoare prezintă procentul respondenților în funcție de cele patru variante de răspuns pentru fiecare din cele 15 emoții în cazul României și Europei Centrale și de Est (tabelul 1), respectiv în cazul celorlalte trei regiuni geografico-culturale (tabelul 2). În ambele tabele am marcat cu bold acele variante de răspuns la nivelul cărora se situează procentul cel mai ridicat al respondenților. Se poate observa că în România, în ceea ce

privește emoțiile care, semantic, corespund celor negative (depresie, totul merge greu, neodihnă, singurătate, tristețe, letargie, anxietate, oboseală, plictiseală), majoritatea respondenților (peste 70%) se situează la nivelul primelor două trepte de frecvență („niciodată/aproape niciodată” și „de câteva ori”), acesta fiind și patternul Europei Centrale și de Est. Merită remarcat că deși în cazul României nu se poate releva o diferență vizibilă în ceea ce privește frecvența trăirii emoțiilor negative pasive (depresie, singurătate, tristețe, letargie, oboseală, plictiseală) și a celor corespunzătoare epuizării, posibil rezultate din supraagitație (totul merge greu, anxietate, oboseală), strict la nivelul Europei Centrale și de Est majoritatea celor chestionați declară trăirea emoțiilor negative pasive „niciodată/aproape niciodată”, pe când emoțiile negative de tip epuizare sunt experimentate de majoritate „de câteva ori”, deci mai frecvent. În orice caz, atât România, cât și Europa Centrală și de Est se situează peste medie (tabelul 3) în ceea ce privește frecvența declarată a oboselii (iar România și a somnului neodihnitor asociat oboselii).

Privitor la cele șase emoții care semantic corespund emoțiilor pozitive, situația României ne arată că în cazul emoțiilor pe care le-am considerat active (chef de viață, energie, absorbție în muncă) majoritatea răspunsurilor se situează la nivelul treptei patru, „în majoritatea timpului”, urmate de relevarea frecvenței corespunzătoare treptei a treia, „de câteva ori”. În cazul emoțiilor pozitive pasive (fericire, calm, odihnă) situația ilustrează reversul medaliei: predomină varianta de răspuns „de câteva ori”, urmată de cea „în majoritatea timpului”. Se poate clar observa, că, în comparație cu emoțiile negative, în cazul emoțiilor semantic pozitive are loc o deplasare de la treapta „niciodată” spre cele superioare, lucru vizibil și în tabelul 3 care arată mediile pentru fiecare cele 15 emoții. Situația României se poate plasa doar pe jumătate deasupra situației brute a altor țări din Europa Centrală și de Est, aici predominând (cu excepția odihnei), variantele de răspuns „în majoritatea timpului”, lucru ce generează medii ceva mai ridicate (dar nu statistic semnificativ) la nivelul emoțiilor pozitive (tabelul 3).

Tabelul 1. Procentul respondenților în funcție de cele patru variante de răspuns în România și Europa Centrală și de Est

	Depresie	Totul merge greu	Somn neodihnitor	Fericire	Singurătate	Chef de viață	Tristețe	Letargie	Energie	Anxietate	Oboseală	Absorbție în muncă	Calm	Plictiseală	Odihnă dimineața
România															
Niciodată/aproape niciodată	57	46	30	10	55	9	38	37	11	24	18	6	10	43	9
Câteva ori	31	38	40	45	29	37	48	47	34	54	58	27	41	43	39
Majoritatea timpului	7	10	20	34	9	37	9	9	40	14	17	46	33	6	34
Tot timpul/aproape tot timpul	2	2	7	8	4	14	3	3	11	4	4	17	11	2	15
Europa Centrală și de Est															
Niciodată/aproape niciodată	44	36	37	8	58	9	36	43	9	42	17	11	9	60	15
Câteva ori	39	41	38	30	28	29	48	39	26	42	55	29	34	31	36
Majoritatea timpului	12	17	18	43	9	42	10	11	33	11	21	41	42	6	35
Tot timpul/aproape tot timpul	3	5	6	17	4	19	4	4	12	4	6	16	13	2	12

În legătură cu celelalte grupe de țări, punctăm următoarele aspecte lizibile din tabelul 2: Conform așteptărilor, Europa de Vest și Scandinavia, prezintă patternuri asemănătoare, atât în ceea ce privește emoțiile negative, cât și cele pozitive. În cazul a opt din cele nouă emoții negative (exceptând oboseala), jumătate sau peste jumătate din respondenți declară că în decursul săptămânii precedente „niciodată sau aproape niciodată” nu s-au confruntat cu astfel de emoții, varianta următoare de răspuns în astfel de cazuri fiind treapta a doua, „de câteva ori”, la nivelul acestor două variante de răspuns situându-se peste 80% din respondenți. Comparând această situație cu cea semnalată la nivelul României sau Europei Centrale și de Est, unde în cazul mai multor emoții negative (de exemplu, cele trei pe care le-am considerat specifice epuizării sau agitației) am relevat situația

majorității la treapta a doua („de câteva ori”), regiunile nord-vestice se clasează sub media Europei Centrale sau a României în ceea ce privește emoțiile negative (tabelele 3 și 4), fără ca diferențele să fie însă statistic semnificative.

Privitor la emoțiile pozitive, constatăm și aici o predominanță a răspunsurilor tip „în majoritatea timpului”, urmate fie de varianta „tot timpul” (Europa de Vest : fericire, chef de viață ; Scandinavia : chef de viață), fie de cea „de câteva ori” (Europa de Vest : energie, absorbție în muncă, calm, odihnă ; Scandinavia : fericire, energie, absorbție în muncă, odihnă, calm), ceea ce determină medii foarte apropiate cu cele obținute la nivelul Europei Centrale și de Est, și a României, de altfel.

În Europa de Sud, la cinci din cele nouă emoții negative avem o predominanță a variantei „de câteva ori”, urmată și aici de

Tabelul 2. Procentul respondenților în funcție de cele patru variante de răspuns în Europa de Sud, de Vest și Scandinavia

	Depresie	Totul merge greu	Somn neodihnit	Fericire	Singurătate	Chef de viață	Tristețe	Letargie	Energie	Anxietate	Oboseală	Absorbție în muncă	Calm	Plictiseală	Odihnă dimineața
Europa de Sud															
Niciodată/aproape niciodată	48	34	46	6	58	7	41	41	18	48	18	23	8	43	15
Câteva ori	43	45	39	28	31	33	48	48	42	41	61	43	42	48	38
Majoritatea timpului	6	13	10	40	7	40	7	8	29	8	16	26	36	7	32
Tot timpul/aproape tot timpul	3	8	5	26	4	19	4	3	11	3	5	7	13	2	14
Europa de Vest															
Niciodată/aproape niciodată	60	47	44	4	70	6	55	60	10	49	26	11	9	75	17
Câteva ori	33	41	40	23	23	24	39	33	30	41	57	30	29	20	29
Majoritatea timpului	5	10	11	48	5	43	4	5	43	7	12	41	46	3	37
Tot timpul/aproape tot timpul	2	3	5	25	3	26	2	2	17	3	4	16	15	1	16
Scandinavia															
Niciodată/aproape niciodată	76	56	51	9	78	4	70	55	10	72	27	13	7	71	21
Câteva ori	20	35	37	24	18	23	27	38	37	24	59	37	26	25	32
Majoritatea timpului	2	7	8	49	3	45	2	5	41	3	11	37	48	3	33
Tot timpul/aproape tot timpul	1	2	4	22	1	28	1	2	11	1	3	12	19	1	13

variantea „niciodată sau aproape niciodată”, celelalte variabile de emoții negative relevând reversul medaliei. Deși ruptura nu are loc întru totul de-a lungul emoțiilor negative vs epuizare, oboseala – una din variabilele pe care le bănuim componentă a emoțiilor tip epuizare – se concretizează și aici într-un scor peste medie (tabelul 4) ca și în România, Europa Centrală și de Est, de altfel, media acestei variabile fiind destul de ridicată și în cazul regiunilor nord-vestice. Comparativ cu situația din alte regiuni, privitor la emoțiile pozitive sunt mai puțin frecvente variantele „în majoritatea timpului” (o predominanță a acestei trepte având loc doar în cazul fericirii și chefului de viață), respondenții situându-se mai degrabă la nivelul treptei „de câteva ori”, din acest punct de vedere situația fiind mai apropiată de cea a României; cert este că, în final, imaginea Europei de Sud sub aspectul emoțiilor pozitive nu devine semnificativ diferită de cea a altor regiuni.

Pe baza primelor două tabele putem spune că există anumite mici diferențe între regiuni, însă situația medie a fiecărei țări (tabelele 3

și 4) este destul de asemănătoare. Conform așteptărilor, atât în România, cât și în alte regiuni respondenții declară cu o frecvență mai ridicată trăirea emoțiilor pozitive, indiferent dacă ele sunt active sau pasive. Emoțiile negative sunt, cel puțin declarativ, mult mai puțin frecvente, existând însă anumite variabile la care se evidențiază frecvențe mai ridicate, cum sunt oboseala, neodihna, adică două emoții aflate în legătură cu epuizarea. Din acest punct de vedere se remarcă în special România, Europa Centrală și de Est și Europa de Sud, toate cu valori peste scorul mediu, prin urmare există o oarecare diferență interculturală în ceea ce privește frecvența mai ridicată a epuizării în regiunile mai puțin prospere și cu o practică socioculturală mai puțin dezvoltată a echilibrului *work-life*. Fiindcă și în celelalte două regiuni la aceste variabile avem scoruri destul de ridicate, tindem totuși să spunem că regiunile studiate sunt mult mai asemănătoare, decât diferite, existând doar niște predominanțe mai domoale în cazul unora dintre variabile. Aceste rezultate nu sunt, până la urmă, în antiteză cu constatările din literatură, patternurile

Tabelul 3. Statistici descriptive – România și Europa Centrală și de Est

	România		Europa Centrală și de Est	
	Media	Abatere standard	Media	Abatere standard
Depresie	1,52	0,722	1,72	0,789
Totul merge greu	1,67	0,748	1,89	0,849
Neodihnă dimineața	2,04	0,895	1,92	0,886
Fericire	2,41	0,788	2,73	0,842
Singurătate	1,60	0,811	1,54	0,786
Chef de viață	2,58	0,846	2,73	0,868
Tristețe	1,74	0,722	1,79	0,751
Letargie	1,74	0,725	1,73	0,798
Energie	2,53	0,846	2,63	0,868
Anxietate	1,98	0,751	1,76	0,791
Oboseală	2,07	0,724	2,14	0,766
Absorbție în muncă	2,78	0,805	2,65	0,897
Calm	2,47	0,836	2,62	0,834
Plictiseală	1,66	0,708	1,49	0,690
Odihnă	2,56	0,860	2,45	0,900

Tabelul 4. Statistici descriptive – Europa de Sud, Europa de Vest și Scandinavia

	Europa de Sud		Europa de Vest		Scandinavia	
	Media	Abatere standard	Media	Abatere standard	Media	Abatere standard
Depresie	1,62	0,716	1,47	0,661	1,27	0,549
Totul merge greu	1,95	0,884	1,67	0,747	1,54	0,705
Neodihnă dimineața	1,72	0,818	1,76	0,835	1,64	0,779
Fericire	2,89	0,865	2,97	0,794	2,88	0,798
Singurătate	1,52	0,745	1,36	0,659	1,27	0,567
Chef de viață	2,74	0,855	2,93	0,841	2,97	0,821
Tristețe	1,70	0,721	1,51	0,644	1,34	0,564
Letargie	1,71	0,724	1,48	0,675	1,54	0,682
Energie	2,37	0,892	2,70	0,855	2,54	0,824
Anxietate	1,66	0,744	1,63	0,719	1,32	0,568
Oboseală	2,07	0,719	1,93	0,735	1,91	0,706
Absorbție în muncă	2,19	0,876	2,65	0,877	2,48	0,873
Calm	2,57	0,828	2,68	0,835	2,82	0,805
Plictiseală	1,68	0,692	1,30	0,578	1,33	0,569
Odihnă	2,47	0,915	2,51	0,962	2,39	0,963

culturale diferite ale frecvenței unora sau altora din emoții fiind puse în evidență mai ales prin comparații intercontinentale gen Europa vs Asia, ori America, și se referă la proeminența mai pregnantă a unora din emoții, dar nu și a unei clase întregi de emoții, de exemplu, emoții negative sau pozitive, numeroase studii aducând dovezi constante în legătură cu o structură – de regulă bidimensională, gen emoții pozitive vs negative, plăcute vs neplăcute (Watson *et al.*, 1984; Scollon *et al.*, 2005), dar evidențe existând și în direcția tri-dimensionalității (Clark și Watson, 1991) – interculturală stabilă a marilor clase de emoții (Shawer *et al.*, 1987; Kuppens *et al.*, 2006). În cele ce urmează ne aplecăm și noi asupra acestei problematice.

Configurații emoționale

Așa cum am precizat mai sus, am considerat întemeiată investigarea unor dimensiuni latente pe care se structurează emoțiile analizate. Desigur, cum a semnalat și analiza precedentă,

variabilele par lesne separabile în emoții pozitive și negative. Întrebarea-cheie este însă dacă pe lângă această structură se dovedește veritabilă una care separă între emoții active vs pasive (Ross și Mirowsky, 2008) sau între emoții tip dispoziție (*mood*) și emoții tip oboseală emoțională (*exhaustion*) etc. Pe baza datelor de mai sus, în ceea ce privește procentul respondenților în funcție de variante de răspuns, s-a reușit spre pildă punerea în evidență a unei frecvențe mai ridicate nu numai a trăirii emoțiilor pozitive, ci și a unor emoții care pot fi subordonate epuizării, prin urmare, intuim că s-ar putea să existe o structură latentă în acest sens.

Pentru a releva posibilele dimensiuni latente ale variabilelor am recurs atât la analiza factorială, astfel dorind să reducem datele la scoruri factoriale utilizabile în analizele de regresie ulterioare, cât și la scalarea multi-dimensională (MDS), aceasta din urmă fiind o tehnică frecvent utilizată în studierea dimensionalității emoțiilor (de exemplu, Russel, 2003; Gehm și Scherer, 1988; Markus și Kitayama, 1991; Ross și Mirowsky, 2008),

având avantajul că permite vizualizarea corelațiilor sub forma proximităților dintre variabilele utilizate. Tabelele următoare prezintă, pe rând, rezultatele analizei factoriale pentru România și Europa Centrală și de Est (tabelul 5), respectiv Europa de Sud (tabelul 6), Europa de Vest (tabelul 7) și Scandinavia (tabelul 8), iar figurile – rezultatele scalării multidimensionale pentru aceleași grupe.

Analizele factoriale întreprinse pe de o parte, confirmă diferența sesizabilă încă din faza statisticilor descriptive în ceea ce privește distanțarea celor șase emoții pozitive de cele nouă emoții considerate încă de la prima lectură negative. Pe de altă parte, se confirmă și intuiția noastră, formulată pe baza încărcăturii semantice diferite a unora dintre emoțiile negative, în sensul că – exceptând România – în toate grupele de țări

studiate, la nivelul emoțiilor negative s-a reușit extragerea a două componente, una corespunzătoare emoțiilor negative tip *mood*, indicând dispoziții emoționale negative și alta corespunzătoare emoțiilor negative tip *exhaustion*.

Rezultatele noastre sunt convergente cu cele semnalate de Clark și Watson (1991), Barlow *et al.* (1996), Scherer (2000) etc. în ceea ce privește structura multidimensională a emoțiilor negative, validând în special constatările Maslach și Jackson (1981), Maslach (1982) Thoresen *et al.* (2003) etc. în legătură cu separarea emoțiilor negative ce indică epuizare. Vizavi de aceste două dimensiuni latente ale emoțiilor negative se remarcă structura lor vizibil stabilă de la o grupă de țară la alta, în sensul că factorul tip dispoziție este saturat invariabil de cinci variabile comune : depresie, singurătate, tristețe,

Tabelul 5. *Analiza factorială – România, Europa Centrală și de Est*

	România		Europa Centrală și de Est		
	Emoții negative	Emoții pozitive	Emoții negative „mood”	Emoții pozitive	Emoții negative „exhaustion”
Depresie	0,637		0,597		
Totul merge greu	0,531				0,529
Neodihnă dimineața	0,365				0,420
Fericire		0,671		0,658	
Singurătate	0,531		0,604		
Chef de viață		0,741		0,716	
Tristețe	0,703		0,689		
Letargie	0,638		0,576		
Energie		0,752		0,573	
Anxietate	0,670		0,583		
Oboseală	0,566				0,551
Absorbție în muncă		0,499		0,370	
Calm		0,656		0,519	
Plictiseală	0,474		0,493		
Odihnă		0,478		0,398	
Varianța explicată (%)	22%	18%	20%	14%	9%
KMO	0,901		0,921		
Test Bartlett	$Hi^2=8960,02$; $p<0,001$		$Hi^2=27064,96$; $p<0,001$		

Metoda de extragere : *Principal axis factoring*, nominalizare *Kaiser*, rotație *Varimax*

Tabelul 6. Analiza factorială – Europa de Sud

	Emoții negative „mood”	Emoții pozitive	Emoții negative „exhaustion”
Depresie	0,672		
Totul merge greu			0,466
Neodihnă dimineața	0,404		
Fericire		0,605	
Singurătate	0,570		
Chef de viață		0,653	
Tristețe	0,778		
Letargie	0,703		
Energie		0,698	
Anxietate			0,488
Oboseală			0,455
Absorbție în muncă			0,357
Calm		0,614	
Plictiseală	0,532		
Odihnă		0,616	
Varianța explicată (%)	21 %	17 %	9 %
KMO	0,914		
Test Bartlett	$Hi^2=22268,7$; $p < 0,001$		

Metoda de extragere : *Principal axis factoring*, nominalizare *Kaiser*, rotație *Varimax*

letargie, plictiseală – acestea formând trunchiul comun al dimensiunii respective. Aceste emoții sunt totodată considerate pasive (Russel, 2003 ; Ross și Mirowsky, 2008), prin urmare nu este greșit dacă vorbim despre o suprapunere a dimensiunii „mood” cu cea a emoțiilor negative pasive, cum de altfel situația devine vizibilă de pe urma scalării multi-dimensionale (vezi figurile 2, 3, 4, 5). Pe de altă parte, factorul de emoții negative tip epuizare este saturat în cazul tuturor celor patru grupe de țări de variabila oboseală și de variabila ce indică emoția referitoare la mersul greoi al lucrurilor. O altă variabilă, la rândul ei specifică, neodihna, respectiv somnul neodihnit (Belcastro, 1982 ; Maslach, 1982), apare și ea pe acest factor (mai puțin în Europa de Sud).

Se poate spune, deci, că ambele dimensiuni ale emoțiilor negative au o structură stabilă la nivelul celor patru grupe de țări. Cumva curioasă ni se pare situația anxietății

care în două cazuri (Europa Centrală și de Est, Scandinavia) apare pe factorul tip *mood*, iar în alte două cazuri (Europa de Sud și Europa de Est) pe cel corespunzător emoțiilor tip *exhaustion*. Literatura de specialitate de regulă consideră anxietatea o emoție negativă dominantă a dimensiunii emoțiilor negative active, aceasta indicând o agitație rezultată din stres (de exemplu, Clark și Watson, 1991 ; Ross și Mirowsky, 2008), în cazul nostru însă – dată fiind această variabilitate interculturală a anxietății, rezultată probabil din dificultăți semantice (de exemplu, Feldman, [1995] : adesea indivizii nu reușesc să distingă anxietatea de depresie), nu putem pune un semn ferm de egalitate între dimensiunea epuizării și cea a emoțiilor negative active. Cel mult, poate fi încercată o explicație în direcția unui efect de determinare exercitat de supraagitație asupra epuizării, caz în care această dimensiune devine întrucâtva superpozabilă emoțiilor negative active. Ca și

Tabelul 7. Analiza factorială – Europa de Vest

	Emoții negative „mood”	Emoții pozitive	Emoții negative „exhaustion”
Depresie	0,611		
Totul merge greu			0,363
Neodihnă dimineața			0,411
Fericire		0,666	
Singurătate	0,561		
Chef de viață		0,664	
Tristețe	0,677		
Letargie	0,400		
Energie		0,475	
Anxietate			0,312
Oboseală			0,492
Absorbție în muncă		0,314	
Calm		0,361	
Plictiseală	0,344		
Odihnă		0,290	
Varianța explicată (%)	15 %	11 %	11 %
KMO	0,903		
Test Bartlett	$Hi^2 = 47697,82$; $p < 0,001$		

Metoda de extragere : *Principal axis factoring*, nominalizare *Kaiser*, rotație *Varimax*

argument în acest sens, credem că sunt utile rezultatele scalarilor multidimensionale unde dimensiunea a doua (pe verticală) separă întrucâtva și emoțiile pozitive în emoții mai pasive, de exemplu fericire, calm, respectiv în emoții mai active, gen energie, chef de viață, absorbție în muncă. Pentru că analiza factorială nu semnaleză o astfel de ruptură în cadrul emoțiilor negative, am preferat să nu menționăm pe figurile MDS această dimensiune, care este astfel mai puțin cristalizată decât cea dintre emoții pozitive – negative sau dintre cele două tipuri de emoții negative. Situația noastră ilustrează astfel esența teoriei *broaden and build* a emoțiilor pozitive (Frederickson, 2001 ; Barrett *et al.*, 2001), conform căreia emoțiile pozitive, chiar și cu încărcături diferite de intensitate, covariază mult mai puternic decât cele negative, printr-un oarecare efect halo o emoție pozitivă putând determina invocarea unei game întregi de emoții pozitive și acțiuni asociate, acest efect nefiind la fel de puternic

(mai puțin la nivelul României) în cazul celor negative.

Legat de absorbția în muncă, se confirmă o altă supoziție de-a noastră, și anume faptul că în ciuda contribuției acestei emoții la cele pozitive, în cele mai multe din cazuri, variabila saturează mai puțin factorul de emoții pozitive (respectiv se distanțează mai mult de acestea în cazul MDS), în cazul Europei de Sud „stând” chiar pe dimensiunea epuizării. Acest aspect întărește și mai mult constatarea noastră preliminară în ceea ce privește sursa epuizării.

Chiar dacă analizele pe grupe de țări ni se par stabile și convingătoare, se ridică întrebarea în legătură cu situația atipică a României, unde, contrar tuturor celorlalte grupe studiate, inclusiv Europa Centrală și de Est, nu s-au putut pune în evidență factori separați pentru cele două emoții negative⁵. Înainte însă de a trage o concluzie pripită în ceea ce privește structurarea atipică a spațiului emoțional la români, credem că este

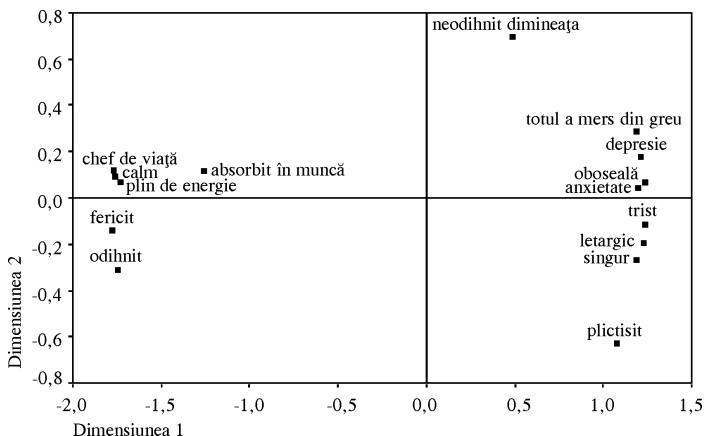
Tabelul 8. Analiza factorială – Scandinavia

	Emoții negative „mood”	Emoții pozitive	Emoții negative „exhaustion”
Depresie	0,684		
Totul merge greu		0,581	0,437
Neodihnă dimineața			0,461
Fericire		0,644	
Singurătate	0,552		
Chef de viață		0,547	
Tristețe	0,637		
Letargie	0,343		
Energie		0,428	
Anxietate	0,454		
Oboseală			0,618
Absorbție în muncă		0,480	
Calm			
Plictiseală	0,411		
Odihnă		0,340	
Varianța explicată (%)	15%	12%	10%
KMO	0,900		
Test Bartlett	$Hi^2=27771,25$; $p<0,001$		

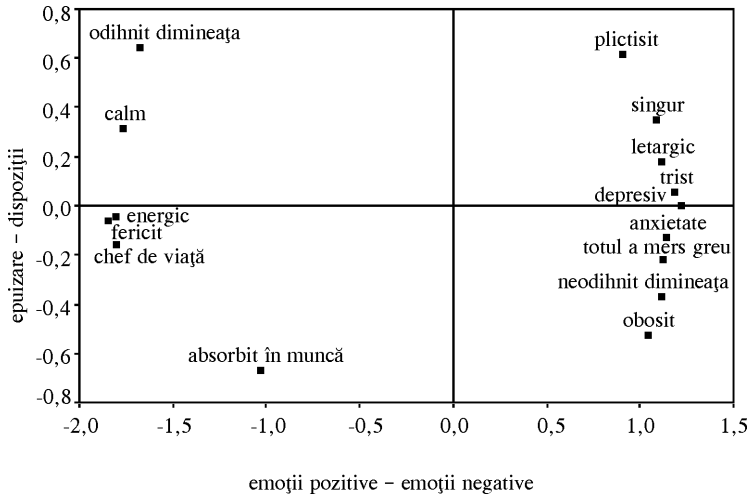
Metoda de extragere: *Principal axis factoring*, nominalizare *Kaiser*, rotație *Varimax*

deosebit de utilă figura 1, care prezintă rezultatele analizei MDS. Proximitățile, corespunzătoare corelației dintre variabile semnaleză și aici o oarecare distanțare a unor emoții negative tip dispoziție, de altele tip epui-zare (dimensiunea a doua), chiar dacă într-o

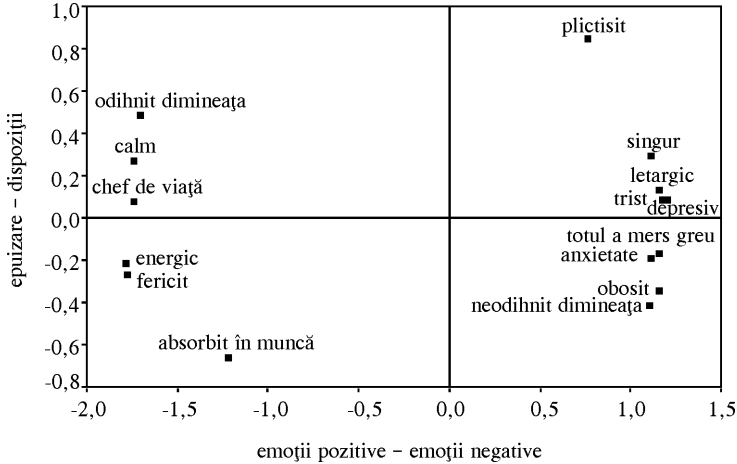
manieră mai *fuzzy* decât în celelalte cazuri. Prin urmare, credem că nu este vorba despre o configurație emoțională total atipică, ci despre o covariație mai puternică între variabilele de emoții negative, situație rezultată probabil din condițiile de viață autohtone.

Figura 1. Configurația emoțiilor – România

(Derived stimulus configuration; Euclidian distance model; Stress=0,033; RSQ=0,996)

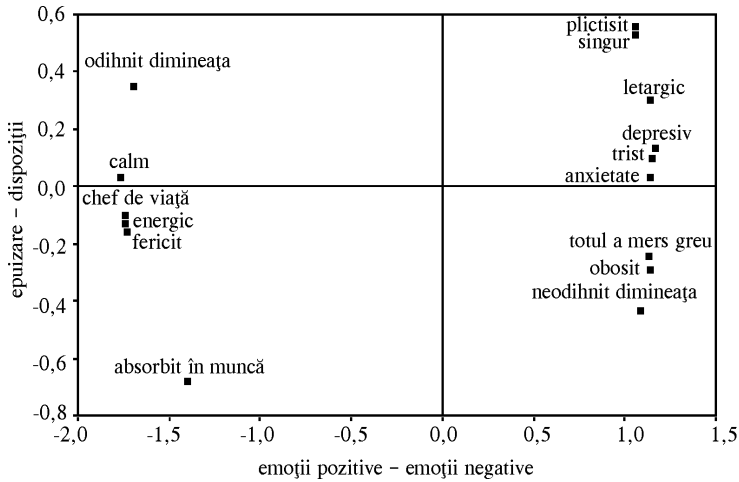
Figura 2. Configurația emoțiilor – Europa Centrală și de Est
(Derived stimulus configuration ; Euclidian distance model ;
Stress=0,044 ; RSQ=0,994)

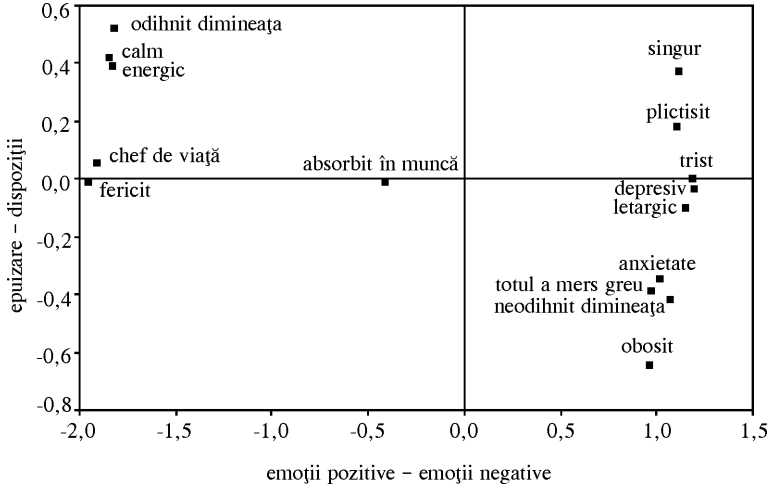
Figura 3. Configurația emoțiilor – Europa de Vest
(Derived stimulus configuration ; Euclidian distance model ;
Stress=0,053 ; RSQ=0,991)

În concluzie, se poate afirma că, din punct de vedere intercultural (grupe de țări), analizele au reușit să evidențieze o structură destul de clară și stabilă a configurațiilor emoționale,

ce validează rezultatele altor cercetări, semnalate însă pe baza altor tipuri de date : existența unei dimensiuni ce separă emoțiile pozitive și cele negative (de exemplu, Watson și Tellegen,

Figura 4. Configurația emoțiilor- Scandinavia
 (Derived stimulus configuration ; Euclidian distance model ; Stress=0,044 ;
 RSQ=0,994)

Figura 5. Configurația emoțiilor - Europa de Sud
 (Derived stimulus configuration ; Euclidian distance model ; Stress=0,040 ;
 RSQ=0,995)

1985 ; Watson, 2000 ; Russel, 2003 ; Kuppens *et al.*, 2006), precum și unei alte dimensiuni ce separă foarte clar emoțiile negative tip dispoziție de fundal de cele de tip epuizare

(de exemplu, Thorsen *et al.*, 2003). Rezultatele scalării multidimensionale indică relativ clar suprapunerea acestei dimensiuni cu cea care separă emoțiile pozitive în emoții pasive

și active, însă datorită faptului că în realitate aceste emoții covariază mult mai mult (vezi analizele factoriale) decât s-ar crede pe baza MDS, respectiv datorită faptului că la prima vedere este destul de dificilă punerea unui semn de egalitate între epuizare și emoții active (acest aspect urmând să fie întru câtva investigat în cele ce urmează), am preferat să o punem în paranteză, considerând că ar fi nevoie de date longitudinale care să confirme existența reală a acestei dimensiuni, cel puțin în ceea ce privește variabilele în cauză.

Pe de altă parte, prin analiza singulară prezentată aici asupra României, am reușit să relevăm și o oarecare variabilitate intraculturală a configurației emoționale, în special în ceea ce privește non-separarea celor două tipuri de emoții negative în cazul țării noastre. Așa cum am menționat, acest aspect nu indică o situație profund atipică (vezi Figura 1), ci doar o covariație mai puternică la nivelul variabilelor emoțiilor negative.

Emoții pozitive vs negative. Profiluri sociologice

În cele din urmă, ne-am axat asupra investigării profilului respondenților în legătură cu cele trei, respectiv două (România) variabile dependente. În acest scop, atât pentru România, cât și pentru grupele de țări analizate am estimat câte două modele de regresie. În primele modele am investigat efectul exercitat de variabilele sociodemografice (vârstă, gen, statut marital, religie, educație, venit, mediu de rezidență), urmând ca în cel de-al doilea model să analizăm influența unor variabile ce pot determina de pe poziția unor disponibilități mai generalizate frecvența declarată a variabilelor dependente. Astfel, în acest model am introdus frecvența socializării⁶, religiozitatea declarată⁷ și sănătatea subiectivă⁸ – considerându-le, pe direcția sporirii intensității, resurse posibile ale trăirii mai frecvente a emoțiilor pozitive, respectiv mai puțin frecvente a emoțiilor negative.

Mai exact, am urmărit operaționalizarea acelor constatări din literatură care arată o relație pozitivă dintre religiozitate și emoții pozitive (de exemplu, Batson *et al.*, 1993; Abdel-Khalek și Naceur, 2007) pe direcția suportului socioemoțional exercitat de implicarea în practici religioase, respectiv în rețele asociate acestora (Pargament, 1997; Koenig *et al.*, 2001), dar și relații negative dintre religiozitate și emoții negative (Murphy *et al.*, 2000; Braam *et al.*, 2001). Pe de altă parte, am încercat investigarea influenței suportului social și prin intermediul frecvenței socializării, pe direcția capitalului social informal (Putnam, 2000). Deși relația dintre sănătate și emoții ilustrează mai degrabă cazul circularității cauzale, o serie de date arată influența directă a sănătății subiective, percepute, asupra predispoziției spre emoțiile pozitive (George și Landerman, 1984; Gerdtham și Johannesson, 2002) sau negative (Brett *et al.*, 1990), prin urmare am considerat utilă investigarea acestei relații, având în vedere și natura emoțiilor negative tip epuizare. Tot în acest model am inclus și trei variabile ce au legătură cu disponibilitatea generală spre optimism⁹ și pesimism¹⁰ (de exemplu, Wilson, 1967; Watson și Clark, 1984), respectiv cu modalitatea de percepție a sinelui¹¹ (Wilson, 1967; Diener și Diener, 1995; Cheng și Furnham, 2003; Nezlek și Kuppens, 2008) considerând că acestea la rândul lor pot constitui un fundal pentru manifestarea și/sau declararea particulară a variabilelor dependente investigate¹². Tabelele 9, 10, 11, 12 și 13 prezintă, pe rând, rezultatele acestor analize la nivelul României, Europei Centrale și de Est, Europei de Sud, Europei de Vest și Scandinaviei.

Se remarcă din analizele întreprinse valoarea explicativă redusă a modelelor, în special în ceea ce privește variabilele socio-demografice, ceea ce constituie un aspect comun ale cercetărilor de acest fel, acestea semnaland recurent – mai ales la nivelul emoțiilor pozitive – imposibilitatea relevării unor explicații clare pe direcție sociodemografică (Mroczek și Kolarz, 1998; Diener și Lucas, 2000).

Tabelul 9. Analiza de regresie asupra emoțiilor pozitive și negative în România

	Analiza de regresie asupra emoțiilor pozitive		Analiza de regresie asupra emoțiilor negative	
	Model 1	Model 2	Model 1	Model 2
Vârstă	-0,224***	-0,117***	0,129***	0,027
Bărbat	0,097***	0,074**	-0,122***	-0,069**
Căsătorit	-0,004	-0,008	-0,060*	-0,077*
Religie : ortodoxă	0,056**	0,059	0,003	0,001
Educație	0,082**	0,049	-0,079**	-0,012
Venit	0,087***	0,008	-0,207***	-0,150***
Tip localitate	-0,098*	-0,078*	-0,039	-0,046
Frecvența socializării		0,001		-0,051
Religiozitate subiectivă		0,053		0,061*
Sănătate subiectivă		0,123***		-0,164***
Optimism		0,197***		-0,025
Teama de eșec		-0,096***		0,231***
Percepția pozitivă a sinelui		0,215***		-0,031
R ²	10%	27%	12%	21%

***p<0,00; **p<0,01; *p<0,05; coeficienții din tabel sunt B standardizați

Tabelul 10. Analiza de regresie asupra emoțiilor pozitive și negative în Europa Centrală și de Est

	Emoții pozitive		Emoții negative tip dispoziție		Emoții negative tip epuizare	
	Model 1	Model 2	Model 1	Model 2	Model 1	Model 2
Vârstă	-0,122***	-0,008	0,176***	0,095***	0,063**	-0,0036
Bărbat	0,055**	0,023	-0,052**	-0,024	-0,100***	-0,067**
Căsătorit	0,062**	0,066**	-0,178***	-0,172***	0,063**	0,065**
Religie : protestantă	0,054*	0,052**	0,017	0,013	0,021	0,021
Educație	0,060*	0,028	-0,154***	-0,123***	0,001	0,037
Venit	0,063**	-0,006	-0,065**	-0,024	-0,076**	-0,026
Tip localitate	0,017	-0,014	0,027	0,034	0,026	0,036
Frecvența socializării		0,080***		-0,042		-0,033
Religiozitate subiectivă		0,074**		0,005		0,036
Sănătate subiectivă		0,170***		-0,124***		-0,184***
Optimism		0,141***		-0,041		-0,022
Teama de eșec		-0,081***		0,178***		0,125***
Percepția pozitivă a sinelui		0,170***		-0,080**		-0,062*
R ²	4%	19%	10%	18%	3%	10%

***p<0,00; **p<0,01; *p<0,05; coeficienții din tabel sunt B standardizați

Tabelul 11. Analiza de regresie asupra emoțiilor pozitive și negative în Europa de Sud

	Emoții pozitive		Emoții negative tip dispoziție		Emoții negative tip epuizare	
	Model 1	Model 2	Model 1	Model 2	Model 1	Model 2
Vârstă	-0,125***	-0,032	0,149***	0,080**	-0,107***	-0,194***
Bărbat	0,112***	0,059*	-0,138***	-0,100***	-0,065*	-0,034
Căsătorit	0,067**	0,039	-0,165***	-0,145***	0,096**	0,103***
Religie : protestantă	0,035	0,043	0,007	0,006	0,079**	0,089**
Educație	0,023	-0,052	-0,069*	-0,048	-0,019	0,007
Venit	0,071*	0,032	-0,179***	-0,126***	-0,077*	-0,055
Tip localitate	0,040	0,030	-0,053	-0,039	0,039	0,050
Frecvența socializării		0,053*		-0,015		0,053
Religiozitate subiectivă		0,094***		0,018		0,100***
Sănătate subiectivă		0,254***		-0,097**		-0,167***
Optimism		0,104***		-0,128***		-0,030
Teama de eșec		-0,198***		0,132***		0,001
Percepția pozitivă a sinelui		0,072**		-0,102***		0,002
R ²	6%	22%	15%	24%	3%	6%

***p<0,00; **p<0,01; *p<0,05; coeficienții din tabel sunt B standardizați

Tabelul 12. Analiza de regresie asupra emoțiilor pozitive și negative în Europa de Vest

	Emoții pozitive		Emoții negative tip dispoziție		Emoții negative tip epuizare	
	Model 1	Model 2	Model 1	Model 2	Model 1	Model 2
Vârstă	-0,070**	-0,023	0,070**	0,033*	-0,090***	-0,177***
Bărbat	-0,008	-0,019	-0,004	0,021	-0,159***	-0,130***
Căsătorit	0,069**	0,067**	-0,146***	-0,144***	0,020	0,023
Religie : protestantă	-0,040*	-0,033	-0,020	-0,022	-0,031	-0,031
Educație	0,016	0,014	-0,100***	-0,089***	0,006	0,025
Venit	0,079**	0,034*	-0,115***	-0,079***	-0,019	0,040
Tip localitate	-0,055*	-0,043*	0,042*	0,039*	0,006	-0,011
Frecvența socializării		0,105***		-0,030		-0,017
Religiozitate subiectivă		0,069**		0,053**		0,046**
Sănătate subiectivă		0,116***		-0,122***		-0,270***
Optimism		0,145***		-0,103***		-0,102***
Teama de eșec		-0,116***		0,159***		0,086***
Percepția pozitivă a sinelui		0,091***		0,005		-0,096***
R ²	3%	14%	7%	14%	4%	17%

***p<0,00; **p<0,01; *p<0,05; coeficienții din tabel sunt B standardizați

Tabelul 13. Analiza de regresie asupra emoțiilor pozitive și negative în Scandinavia

	Emoții pozitive		Emoții negative tip dispoziție		Emoții negative tip epuizare	
	Model 1	Model 2	Model 1	Model 2	Model 1	Model 2
Vârsta	0,094***	0,126***	0,070**	0,038*	-0,165***	-0,231***
Bărbat	0,012	-0,017	-0,015	0,019	-0,100***	-0,075**
Căsătorit	0,029	0,025	-0,100***	-0,112***	0,028	0,028
Religie : protestantă	-0,070**	-0,060**	-0,140***	-0,125***	-0,043*	-0,028
Educație	0,020	0,012	-0,064**	-0,066*	0,050*	0,077**
Venit	0,100***	0,044*	-0,138***	-0,092***	-0,042*	0,023
Tip localitate	-0,025	-0,028	0,021	0,024	0,060**	0,064**
Frecvența socializării		0,063**		-0,074***		0,004
Religiozitate subiectivă		0,077**		0,031		0,010
Sănătate subiectivă		0,150***		-0,092***		-0,281***
Optimism		0,191***		-0,073**		-0,050*
Teama de eșec		-0,135***		0,103***		0,077**
Percepția pozitivă a sinelui		0,100***		-0,086**		-0,097**
R ²	3%	17%	8%	14%	5%	16%

***p < 0,00; **p < 0,01; *p < 0,05; coeficienții din tabel sunt B standardizați

Credem însă că abordarea perspectivei comparate reușește să atenueze aceste neajunsuri, coeficienții semnificativi, chiar și cu valoare scăzută, reușind să configureze aspecte specifice în ceea ce privește variația emoțiilor în funcție de variabilele independente în cauză. Legat de primul model estimat vizavi de emoțiile pozitive, observăm că în cazul României și regiunii corespunzătoare (Europa Centrală și de Est) variabila independentă cu efect cel mai puternic este vârsta, aceste emoții fiind semnificativ mai frecvent trăite/declarat de către persoanele mai tinere, situația găsindu-se și la nivelul Europei de Sud. Prin contrast, în Europa de Vest, acest efect devine mult mai slab, iar în Scandinavia asistăm deja la inversarea semnului coeficientului, în această regiune trăirea emoțiilor pozitive tinzând să fie mai frecvent raportată odată cu înaintarea în vârstă. Deducem de aici efectul semnificativ, dar totuși ambiguu din punct de vedere cultural, al vârstei (Mroczek și Kolarz, 1998) asupra variabilei dependente în cauză.

Influența genului – deși destul de slabă – confirmă rezultatele altor cercetări (de exemplu, Thomsen *et al.*, 2005) în ceea ce privește frecvența mai ridicată a emoțiilor pozitive în rândul bărbaților din România, Europa Centrală și de Est și Europa de Sud, deci în cazul culturilor mai puțin egalitariste din punctul de vedere al genului. Efectul statutului marital – la fel de slab – este mai ambiguu, per ansamblu statutul de căsătorit indicând însă o predispoziție spre emoții pozitive mai frecvente. Chiar dacă în primele modele mai apar și alte variabile cu efect semnificativ (de exemplu, venitul, educația), acestea de regulă își pierd efectul în cel de-al doilea model, care relevă faptul că declararea frecvenței trăirii emoțiilor pozitive depinde în mod cert de tendința spre optimism, refuzul temei de eșec, de percepția pozitivă a sinelui, percepția stării de sănătate, religiozitatea declarată și frecvența socializării. Important de notat însă că, în ciuda acestor variabile de fundal, în România bărbații

mai tineri se mențin categoria cu emoții pozitive mai frecvent revelate în comparație cu alte categorii și cu alte regiuni, ilustrând astfel o variație intraculturală și interindividuală clară a acestor emoții în cadrul regiunii, respectiv țării noastre. Prin contrast, în Scandinavia asocierea pozitivă între vârstă și frecvența acestor emoții se menține și la nivelul modelului doi.

Privitor la emoțiile negative, analizele asupra României arată că din grupul variabilelor sociodemografice, vârsta, genul, venitul, respectiv statutul marital și educația sunt variabile independente cu influență semnificativă, mai puternic fiind efectul primelor trei, în sensul că aceste emoții sunt mai frecvent trăite/declarate de femeile mai în vârstă (Diener și Suh, 1998 ; Thomsen *et al.*, 2005), cu venituri reduse (Wilson, 1967 ; Thomsen *et al.*, 2005)¹³. Totodată, se pare că statutul marital diferit de cel căsătorit, respectiv educația mai scăzută sunt și ele variabile cu efect semnificativ. Odată ce introducem în model variabilele referitoare la aprecierea subiectivă a resurselor (suport social, religiozitate, sănătate), respectiv cele referitoare la predispoziția generală spre optimism/pesimism și percepția sinelui, constatăm că din variabilele primului model în special venitul își păstrează efectul semnificativ, pe baza predictorilor utilizați putând astfel constata că experimentarea emoțiilor negative în România este raportată cu o frecvență mai mare de către persoanele nu neapărat mai în vârstă, însă în mod cert de cele cu venituri reduse, care apreciază în termeni negativi propria condiție (cf. Brett *et al.*, 1990).

Situația României, din acest punct de vedere, este apropiată de predictorii emoțiilor negative tip dispoziție din celelalte grupe de țări. Per ansamblu, se poate spune că analizele pe regiuni europene indică raportarea trăirii mai frecvente a acestor emoții de către persoanele (în special femei, excepând Europa de Vest și Scandinavia, deci cele două regiuni mai egalitariste) mai în vârstă, necăsătorite, cu resurse obiective (educație, venit) mai precare. Important de

notat că pe linie sociodemografică, prin comparație cu celelalte variabile dependente, reușim să explicăm mai mult din variație, decât în cazul emoțiilor pozitive, mulți din predictorii semnificativi păstrându-și efectul și la nivelul modelului doi, unde, din nou, constatăm influența semnificativă a resurselor subiective (sănătate precară, optimism și stimă de sine scăzute, teamă ridicată).

Privitor la cealaltă categorie de emoții negative, cele de tip epuizare, are loc o răsturnare de situație, nu numai în sensul că variabilele sociodemografice utilizate reușesc să explice doar o mică parte din variația acestora, ci și în ceea ce privește direcția de influență în special a vârstei, genului și statutului marital. Se impun totuși câteva nuanțe : în Europa Centrală și de Est, frecvența raportării epuizării crește odată cu vârsta (ca și a emoțiilor negative tip dispoziție), fiind caracteristică femeilor căsătorite, cu venituri reduse. În Europa de Sud, femeile mai tinere, căsătorite și cu venituri mai scăzute sunt mai predispuse spre raportarea trăirii frecvente a epuizării. În orice caz, se poate spune că în aceste culturi, mai puțin egalitariste, epuizarea este frecvent trăită de femeile căsătorite, fiind asociată probabil stresului provocat de îmbinarea sarcinilor de la locul de muncă cu cele domestice (de exemplu, Karatepe și Uludag, 2007)¹⁴. În culturile vest- și nord-europene, epuizarea rămâne caracteristică femeilor tinere, însă statutul marital nu mai constituie un factor decisiv (cf. Maslach și Jackson, 1981 ; Diener *et al.*, 2000)¹⁵. Și în cazul acestor trăiri, indiferent de regiune, disponibilitatea spre o percepție negativă a vieții și a sinelui constituie variabile cu efect semnificativ.

Faptul că în Europa Centrală și de Est, spre deosebire de celelalte regiuni, profilul persoanelor care declară trăirea mai frecventă a celor două emoții negative nu se deosebește tranșant, credem că devine important în explicarea neseperării celor două emoții negative în România, situația țării noastre constituind astfel doar un caz particular al intercorelației celor două tipuri de emoții.

Discuții și concluzii

Admițând că studierea oricăror dimensiuni ale complexului spațiu ce înglobează emoțiile presupune aproape cu necesitate deschideri de ordin mai general, în proximitatea epistemologicului, considerăm că e nimerit a prezenta, succint, trei genuri de „discuții și concluzii” pe marginea cercetării noastre: 1) conceptual-teoretice; 2) metodologice; 3) de conținut propriu-zis privitor la comparații interțări, și al situației României.

1. Termenii frecvent uzitați când se analizează problematica emoțiilor sunt „emoții”, „stare de spirit” sau „dispoziții sufletești” (*moods*), *affects*, *sentiments* și „simțăminte” sau „trăiri” (*feelings*). Nu intrăm aici în detalii lingvistice. Să observăm doar că, în vorbirea curentă, în engleză și, corespunzător în traducere românească, *feelings* înseamnă și sentimente, iar „stările afective” (*affects*) acoperă și sentimentele, dar și dispozițiile sufletești. În literatura de specialitate, ca de altfel în parte și în vorbirea colocvială, emoțiile propriu-zise sunt înțelese ca fiind spontane, mai intense, de mai scurtă durată, obiectul lor fiind unul specific, de multe ori lipsind conștientizarea; stările de spirit (*moods*) sunt mai puțin intense, de mai lungă durată, sunt mai difuze și globale – în numeroase cazuri, obiectul (motivul) lor, al buneii sau relei dispoziții, nu este bine definit și conștientizat; afectele (sentimentele) se caracterizează prin stabilitate mai mare și prin faptul că factorul cognitiv-conștient este prezent din plin. După cum sugerează și scurta lor descriere, putem vorbi de mai multe dimensiuni ale spațiului emoțional-afectiv: gradul de conștientizare, care ar fi un continuum, crescând de la emoții la afecte (sentimente); durata (stabilitatea) în timp, continuum de același sens, și reactivitatea fiziologică, probabil de sens opus. Să nu uităm însă că de la emoții la sentimente crește și gradul de complexitate (dat și de aspectul cognitiv-conștient), respectiva complexitate presupunând că sentimentele includ, în principiu, și emoțiile, și dispozițiile sufletești. Sentimentul de

dragoste împărtășită este impregnat puternic – mai ales în prezența persoanei iubite – de emoții și stări de spirit pozitive. De foarte multe ori, în literatura științifică ce vizează bogatul și fascinantul teritoriu al emoțiilor și afectelor, cei doi termeni sunt folosiți ca interșanjabili (spre exemplu, la Stets, 2006), dar mai frecvent se întâmplă ca tot ce ține de reacții emoționale spontane, de stări de spirit și de afecte (sentimente) propriu-zise să figureze sub titlul generic „emoții”.

În literatura americană de specialitate, în special în psihologie și în psihologia socială a psihologilor, se folosește acest sens generic aproape în exclusivitate, împreună cu „cogniție” și „comportament”, acestea fiind conceptele princeps ce explică conduitele umane și relațiile interpersonale. Dar el este utilizat ca atare de multe ori și în sociologie, S. Chelcea (2008) militând pentru introducerea problematicii emoțiilor și în precupările disciplinelor socioumane din România sub sintagma „sociologia emoțiilor”. Probabil, la rigoare, mai valid semantic ar fi „socio-psihologia emoțiilor” (Iluț, 2009), dar a marșa pe nuanțe lingvistice putem repede cădea în logomahie. Acest lucru este valabil și atunci când ne întrebăm, așa cum face și J. Elster (1999), dacă oricât de „generic” am utiliza termenul de „emoție”, „liniștea”, „relaxarea”, „oboseala”, „neodihna”, „plictiseala” pot fi considerate emoții. În studiul nostru, bazat pe itemii elaborați de European Social Survey, am procedat și noi la cuprinderea unor asemenea stări sub cupola lingvistică „emoții”. Fiind conștienți de faptul că nu e de dorit un abuz în extinderea sferei conceptuale a niciunui termen ce desemnează realități socioumane (tentația există deoarece această realitate este complexă și cu multiple interferențe și suprapuneri fațetale), deci nici a celui de „emoții”, considerăm, pe de altă parte, că, dincolo de denumire, contează să explicităm ce înțelegem prin aceasta, să specificăm. Ca atare, am distins între dispoziții active și pasive, între cele pozitive și cele negative, iar în cadrul celor din urmă, între dispoziții negative de tip stări de spirit propriu-zise, *mood*

(depresie, singurătate, tristețe, letargie, plictiseală) și cele de tip „epuizare emoțională”, *exhaustion* (totul merge greu, anxietate, neodihnă, oboseală). Suntem conștienți că pentru o cercetare de mare rigoare e nevoie de o clarificare conceptuală de mai mare acuratețe.

2. Am menționat în titlul articolului, și mai explicit pe parcursul lui, că e vorba de declarațiile subiecților, răspunsurile date putând fi afectate de diferite biasuri, printre care unul important este dezirabilitatea socială sau, într-o formulă mai recentă și mai cuprinzătoare, preocuparea, grija de prezentare de sine (*self-concern presentation*). Efectul dezirabilității, sau al preocupării de prezentare a sinelui într-o lumină favorabilă, operează, bineînțeles, și în comportamentul deschis, din viața de zi cu zi, numai că în răspunsul la chestionar el este mult mai puternic, deoarece nu se impun restricții și costuri. Astfel, deși în viața reală ți-ai dori să apari cât mai bine îmbrăcat și să vorbești elevat, nu poți simula (pe termen mediu și lung) acest lucru dacă nu ai potențialități. În schimb, prin răspunsurile date la chestionar poți foarte ușor afirma că ești „cinstit”, „fericit”, „voios” etc. Să observăm însă că efectul menționat intervine atunci când sunt în joc probleme și întrebări sensibile de genul: „Ai făcut rău vreodată cuiva?”, „Cât alcool consumi zilnic?”, „Ești sincer cu cei din jur?”. Mai puțin este prezent el în cazul „Cât de des te simți obosit?” sau „...plictisit?”, sau „...trist?”, genuri de itemi prezenți în datele analizate de noi.

Totuși, efectul dezirabilității funcționează și aici, mai ales la atribute cum ar fi „fericit”, „calm”, însă mai puternice sunt, probabil, efectele legate de patternurile culturale, cum ar fi individualismul și dezinvoltura la țările din Nordul Europei (Danemarca, Finlanda, Norvegia, Suedia) sau expresivitatea, exuberanța la cele din Sudul Europei (Portugalia, Spania). Am discutat despre ele și pe parcursul studiului nostru. Să precizăm aici, în plus, că, așa cum insistă și P. Bourdieu (1999), esența patternurilor culturale o formează habitusurile, care sunt cumva la nivelul

nonconștientului, de unde acționează însă cu mare forță în aproape toate manifestările comportamentale, inclusiv pe plan verbal-declarativ. Putem afirma pe această linie, cu titlu de ipoteză însă, că declararea oboselii cu mai mare frecvență de către români în special, de către europenii din estul și centrul Europei în general, se poate datora și obiceiului de „a se plânge”, a se percepe cumva ca stresați de exterior. Această explicație e valabilă probabil și pentru alte emoții negative, atât de tip *mood* cât și *exhaustion*.

Din punct de vedere metodologic, se impune ca o cerință fundamentală și în cazul studierii capitalului emoțional și configurației acestuia la români – și, desigur, nu numai la aceștia –, angajarea unei metodologii cât mai valide și, deci, complexe, ceea ce în termeni mai tehnici se numește multimetodă sau, mai nou, mixt metodic. Aceasta presupune conjugarea mai multor metode și tehnici, de preferat unele cantitative și altele calitative. Fără îndoială, cu privire la emoții, greu poate fi utilizată observația, cu atât mai puțin cea participativă. Însă analiza de documente și, mai cu seamă, metoda experților-evaluatori (persoane de mare suprafață intelectuală, sociologi, psihologi, antropologi semnificativi) ar aduce un plus considerabil în circumscrierea subiectului de cercetat. Cu observația că e păgubos a porni de la prezumția că există un specific pronunțat al cetățenilor din România, sau chiar al românilor ca etnie față de alte țări sau etnii. După cum relevă și analizele noastre, asemănările dintre diferite țări, și mai ales pe zone (Europa Centrală și de Est, Europa de Vest continentală, Scandinavia), sunt mult mai accentuate decât deosebirile. Apoi, ceea ce ar trebui să urmărească viitoarele investigații, și în domeniul emoțiilor este foarte plauzibil să existe mari diferențe în interiorul țărilor între categorii socioprofesionale (variabila școlaritate fiind una înalt discriminativă).

3. Observațiile de ordin teoretico-metodologic de mai sus ne îndreptășesc să afirmăm că între declarațiile subiecților și realitate subzistă o mai mică sau mai mare distanță. De fapt, mai precis, e vorba, în cazul stărilor

subiective, în cadrul cărora emoțiile sunt centrale – într-o accepțiune mai generală fiind echivalente cu acestea –, de trei niveluri: I) ceea ce declară oamenii; II) ceea ce este în realitate. La prima vedere, s-ar părea că palierul doi și trei sunt izomorfe. Nu poți spune că un om doar crede că e fericit, chiar dacă pentru cei din exterior nu ar fi rezonabil să aibă această stare. Tot așa pentru „obosit”, „trist” ș.a.m.d. Totuși, dacă introducem amintita tendință de „a se plânge”, devenită un habitus pentru el însuși, atunci putem nuanța și raportul dintre „cum simte” și „ce este”. Distanța este însă evidentă – posibilă – între „ce simte” și „ce spune” (declară).

4. Având aceste considerente și adăugând faptul important că însăși cunoașterea declarațiilor lor are relevanță, inclusiv pentru predicții comportamentale, deoarece în multiple împrejurări, sub presiunea celorlalți, indivizii acționează nu doar în funcție de ce simt cu adevărat, ci și potrivit a ceea ce au spus, sumarizăm în continuare constatările mai importante ale analizei întreprinse de noi:

- Analizând *configurațiile emoționale* din punct de vedere *intercultural* (pe grupe de țări), s-a conturat o structură destul de clară și stabilă a acestora, ce validează rezultatele altor cercetări semnalate (deși pe baza altor tipuri de date): existența unei dimensiuni ce separă emoțiile pozitive de cele negative, precum și a unei alte dimensiuni ce separă foarte clar emoțiile negative tip dispoziție de fundal de cele de tip epuizare. Analiza configurației emoționale la nivelul României relevă și o oarecare variabilitate intraculturală, în special în ceea ce privește non-separarea celor două tipuri de emoții negative în cazul țării noastre. Am arătat că acest aspect nu indică o situație profund atipică, ci doar o covariație mai puternică la nivelul variabilelor emoțiilor negative.
- Studiul rezultatelor privind *emoțiile pozitive* sugerează – așa cum semnalează recurent și alte cercetări de acest fel – valoarea explicativă redusă a modelelor, în special în ceea ce privește decriptarea

tendințelor strict după variabilele socio-demografice. Prin abordarea comparată am încercat să reducem aceste neajunsuri, coeficienții semnificativi, chiar și cu valoare scăzută, reușind să configureze aspecte specifice în ceea ce privește variația emoțiilor în funcție de variabilele independente în cauză. Legat de primul model estimat vizavi de emoțiile pozitive, observăm că în cazul României și regiunii corespunzătoare (Europa Centrală și de Est) variabila independentă cu efect cel mai puternic este *vârsta*, aceste emoții fiind semnificativ mai frecvent trăite/declaratate de către persoanele mai tinere, aceasta fiind și situația la nivelul Europei de Sud. În Europa de Vest însă, acest efect devine mult mai slab, iar în Scandinavia asistăm deja la inversarea semnului coeficientului, în această regiune trăirea emoțiilor pozitive tinzând să fie mai frecvent raportată odată cu înaintarea în vârstă. Deducem de aici efectul semnificativ, dar totuși ambiguu din punct de vedere cultural, al vârstei asupra variabilei dependente în cauză. Efectul *genului* și *statutului marital* asupra resimțirii (declarației) emoțiilor – deși destul de slabe – conturează existența unor tendințe semnalate și în alte cercetări (frecvența mai ridicată a emoțiilor pozitive în rândul bărbaților din România, Europa Centrală și de Est și Europa de Sud), deci în cazul culturilor mai puțin egalitariste din punctul de vedere al genului, respectiv statutul de căsătorit se asociază cu o predispoziție spre emoții pozitive mai frecvente, cu unele interesante diferențe pe zone.

- Privitor la *emoțiile negative*, analizele asupra României arată că din grupul variabilelor sociodemografice, vârsta, genul, venitul, respectiv statutul marital și educația sunt variabile independente cu influență semnificativă, mai puternic fiind efectul primelor trei, în sensul că aceste emoții sunt mai frecvent trăite/declaratate de femeile mai în vârstă. Mai reiese că statutul marital diferit de cel căsătorit, respectiv educația mai scăzută sunt și ele

variabile cu efect semnificativ. Introducând în model variabilele referitoare la aprecierea subiectivă a resurselor (suport social, religiozitate, sănătate), respectiv cele referitoare la predispoziția generală spre optimism/pesimism și percepția sinelui, constatăm că din variabilele primului model în special venitul își păstrează efectul semnificativ, pe baza predictorilor utilizați putând astfel constata că experimentarea emoțiilor negative în România este raportată cu o frecvență mai mare de către persoanele nu neapărat mai în vârstă, însă în mod cert de cele cu venituri reduse, care apreciază în termeni negativi propria condiție. Situația României este apropiată de predictorii emoțiilor negative tip *dispoziție* din celelalte grupe de țări. Privitor la categoria de emoții negative de tip *epuizare*, are loc o răsturnare de situație, nu numai în sensul că variabilele sociodemografice utilizate reușesc să explice doar o mică parte din variația acestora, ci și în ceea ce privește direcția de influență în special a vârstei, genului și statutului marital. Explicațiile și nuanțele acestui tablou sunt detaliate în studiul nostru.

Am considerat că rezultatul conform căruia persoanele din Europa Centrală și de Est care – spre deosebire de celelalte regiuni – declară trăirea mai frecventă a celor două emoții negative nu au un profil diferențiator clar între cele două stări indică neseperarea celor două emoții negative în România, adică intercorelația dintre cele două tipuri de emoții.

Note

1. În limba engleză întrebarea și itemii corespunzători sună în felul următor: *Please, tell me how much of the time, during the past week 1. you felt depressed ; 2. you felt that everything you did was an effort ; 3. your sleep was restless ; 4. you were happy ; 5. you felt lonely ; 6. you enjoyed life ; 7. you felt sad ; 8. you could not get going. And please tell me how much of the time during the past week 9. you had a lot of energy ; 10. you felt anxious ; 11. you felt*

tired ; 12. you were absorbed in what you were doing ; 13. you felt calm and peaceful ; 14. you felt bored ; 15. you felt really rested when you woke up in the morning.

2. Ancheta din România, atât în runda a treia, cât și în runda a patra, a fost realizată de CURS, prin finanțarea Ministerului Educației și Cercetării.

3. Anii se referă la studiile de teren.

4. Am utilizat două baze de date : baza de date integrată pentru țările participante în runda a treia, mai puțin România și Lituania care nu sunt incluse în această bază de date, condiția integrării fiind participarea țării respective la cel puțin două runde consecutive ; baza de date pentru România.

5. Menționăm că analizele alternative efectuate separat la nivelul fiecărei țări participante la runda a treia ESS, și pe care nu le prezentăm aici, au indicat o structură similară României în cazul a două țări : Ucraina și Slovenia. Acest aspect credem că poate indica o variabilitate intraculturală (în cadrul zonei foste comuniste), pe fundalul unei variabilități interculturale reduse (celelalte grupe de țări).

6. Variabila vizează frecvența cu care respondentul declară că se întâlnește, în afara orelor de muncă, cu prieteni, rude și colegi și este operaționalizată sub forma unei variabile în șapte trepte, de la 1 = niciodată, la 7 = în fiecare zi.

7. Variabila nu se referă la frecvența cu care respondentul declară că participă la evenimentele religioase, ci la o judecată subiectivă, în zece trepte în legătură cu propria religiozitate (1 = deloc religios, 10 = foarte religios). Utilizând o astfel de variabilă am reușit să evităm o posibilă colinearitate între frecvența socializării și frecvența mersului la biserică.

8. Percepția propriei stări de sănătate, în cinci trepte, pe care le-am recodat, în direcția sporirii aprecierii pozitive, astfel 1 = foarte rea, 5 = foarte bună.

9. Respondentul trebuie să exprime în cinci trepte (după recodare 1 = dezacord puternic, 5 = acord puternic), acordul cu enunțul : sunt mereu optimist în legătură cu viitorul.

10. Este vorba despre un enunț echivalabil semantic cu pesimismul : din când în când mă văd eșuând. Variantele de răspuns recodate : 1 = dezacord puternic, 5 = acord puternic.

11. Prin această variabilă, practic operaționalizăm stima de sine : în general mă gândesc pozitiv la propria persoană. Variantele de răspuns recodate : 1 = dezacord puternic, 5 = acord puternic.

12. Modelul astfel construit nu este afectat de multicolaritate, aceasta rămânând în limite bine tolerate.

13. Într-o analiză alternativă, pe care nu o prezentăm aici, și în care am introdus vârsta ca și variabilă categorială, am constatat că persoanele cu vârsta mai mare de 60 de ani sunt cele care declară, cel mai frecvent, trăirea acestor emoții.

14. Estimând un model de regresie alternativ pentru persoanele ocupate, în care, alături de variabilele socio-demografice am introdus două variabile referitoare la judecarea caracterului stresant al jobului, respectiv satisfacția cu echilibrul muncă – viață (*work-life balance*), analizele indică următoarele: în Europa Centrală și de Est, vârsta nu mai apare ca variabilă clar diferențiată, în schimb insatisfacția cu *work-life balance* devine predictorul cel mai puternic (Beta = -0,206; $p < 0,001$), următorul predictor semnificativ fiind genul (Beta = -0,119; $p < 0,001$), urmat de statutul marital căsătorit (Beta = 0,094; $p < 0,001$). În Europa de Sud, situația devine asemănătoare: din nou, vârsta nu diferențiază, în schimb epuizarea devine mai frecventă în cazul femeilor măritate, cu munci stresante (aici acesta și nu *work-life balance*-ul fiind variabila cu influență cea mai puternică, Beta = 0,162; $p < 0,001$).

15. Estimând și aici modelele alternative pentru persoanele ocupate, obținem următoarele rezultate: odată persoana ocupată, epuizarea este mai frecvent raportată de femeile (Beta = -0,162; $p < 0,001$) ceva mai tinere (Beta = -0,097; $p < 0,001$), însă în continuare nu neapărat măritate, care însă au joburi stresante (Beta = 0,142; $p < 0,001$) și sunt nesatisfăcute de *work-life balance* (Beta = -0,159; $p < 0,001$). Situația este simțitor asemănătoare și în Scandinavia: femeile (Beta = -0,082; $p < 0,001$) mai tinere (Beta = -0,142; $p < 0,001$), cu joburi stresante (Beta = 0,184; $p < 0,001$) și cu *work-life balance* perceput ca nesatisfăcător (Beta = -0,164; $p < 0,001$). Nici aici statutul marital nu exercită influență semnificativă.

Bibliografie

Abdel-Khalek, A., Naceur, F. (2007) Religiosity and its association with positive and negative emotions among college students from Algeria. *Mental Health, Religion and Culture*, 10, 2, 159-170.

Barrett, L.F., Gross, J.J., Christensen, T.C., Benvenuto, M. (2001) Knowing what you're feeling and knowing what to do about it: Mapping the relation between emotion differentiation and emotion regulation. *Cognition and Emotion*, 15, 6, 713-724.

Batson, C.D., Schoenrade, P., Vents, W.L. (1993) *Religion and the Individual. A Social Psychological Perspective*. Londra: Oxford University Press.

Belcastro, P.A. (1982) Burnout and its relationship to teachers' somatic complaints and illness. *Psychological Reports*, 50, 1045-1046.

Bourdieu, P. (1999) *Rațiuni practice*. București: Editura Meridiane.

Brett, J.F., Brief, A.P., Burke, M.J., George, J.M., Webster, J. (1990) Negative affectivity and the reporting of stressful life events. *Health Psychology*, 9, 1, 57-68.

Clark, L.A., Watson, D. (1991) Tripartite model of anxiety and depression. Psychometric evidence and taxonomic implications. *Journal of Abnormal Psychology*, 100, 316-336.

Chelcea, S. (coord.) (2008) *Rușinea și vinovăția în spațiul public. Pentru o sociologie a emoțiilor*. București: Editura Humanitas.

Cheng, M., Furnham, A. (2003) Personality, self-esteem, and demographic predictions of happiness and depression. *Personality and Individual Differences*, 34, 6, 921-942.

Csikszentmihályi, M. (1990) *Flow: The Psychology of optimal experience*. New York: Harper and Row.

Diener, E., Suh, E. (1998) Age and subjective well-being: An international analysis. *Annual Review of Gerontology and Geriatrics*, 17, 8, 304-324.

Diener, E., Diener, M. (1995) Cross-cultural correlates of life satisfaction and self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, 68, 4, 653-663.

Diener, E., Lucas, R.E. (2000) Subjective emotional well-being. In M. Lewis, J.M. Haviland (eds.). *Handbook of Emotions*. New York: Guilford Press, 325-337.

Diener, E., Diener, M., Diener, C. (1995) Factors predicting the subjective well-being of nations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69, 851-864.

Diener, E., Gohm, C.I., Suh, E., Oishi, S. (2000) Similarity of the relations between marital status and subjective well-being across cultures. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 31, 4, 419-436.

- Eid, M., Diener, E. (2001) Norms for experiencing emotions in different cultures: Inter- and intranational differences. *Journal of Personality and Social Psychology*, 81, 869-885.
- Elster, J. (1999) *Strong Feelings: Emotions Addiction and Multiple Behavior*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Feldman, L.A. (1995) Valence-focus and arousal-focus: Individual differences in the structure of affective experience. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69, 1, 153-166.
- Frederickson, B.L. (2001) The role of positive emotions in positive psychology: The broaden-and-build theory of positive emotions. *American Psychologist*, 56, 3 218-226
- Gehm, T.L., Scherer, K.R. (1988) Factors determining the dimensions of subjective emotional space. In K.R. Scherer (ed.): *Facets of Emotion: Recent Research*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum, 99-114.
- George, L.K., Landerman, R. (1984) Health and subjective well-being. A replicated secondary analysis. *International Journal of Aging and Human Development*, 19, 2, 133-156.
- Gerdtham, U.G., Johannesson, M. (2002) The relationship between happiness, health, and socioeconomic factors: Results based on Swedish microdata. *Journal of SocioEconomics*, 30, 6 553-557.
- Hofstede, G. (1983) Dimensions of national culture in fifty countries and three regions. In J.B. Deregowski, S. Dziurawiec, R.C. Annis (eds.): *Explanations in Cross-cultural Psychology*. Lisse: Swets & Zeitlinger, 335-355.
- Iluț, P. (în curs de apariție) *Psihologie socială și sociopsihologie. Teme recurente și noi viziumi*. Iași: Editura Polirom.
- Jowell, R. and the Central Co-ordinating Team, European Social Survey 2006/2007 (2007) *Technical Report*. Londra: Centre for Comparative Social Surveys, City University.
- Karatepe, O.M., Uludag, O. (2007) Conflict, exhaustion, and motivation: A study of front-line employees in Northern Cyprus hotels. *International Journal of Hospitality Management*, 26, 3, 645-665.
- Koenig, H.G., McCullough, M.E., Larson, D.B. (2001) *Handbook of Religion and Health*. New York: Oxford University Press.
- Kuppens, P., Ceulemans, E., Timmerman, M.E., Diener, E., Kim-Prieto, C. (2006) Universal intracultural and intercultural dimensions of the recalled frequency of emotional experience. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 37, 5, 491-515.
- Lang, P.J., Greenwald, M.K., Bradley, M.M., Hamm, A.O. (1993) Looking at pictures: Affective, facial, visceral, and behavioral reactions. *Psychophysiology*, 30, 261-273.
- Lawton, M.P., Kleban, M.H., Dean, J. (1993) Affect and age: Cross-sectional comparisons of structure and prevalence. *Psychology and Aging*, 8, 171-184.
- Lively, K.J., Heise, D.R. (2004) Sociological realms of emotional experience. *American Journal of Sociology*, 109, 1109-1136.
- Markus, H., Kitayama, S. (1991) Culture and the self: Implications for cognition, emotion and motivation. *Psychological Review*, 98, 224-253.
- Maslach, C. (1982) *Burnout: The Cost of Caring*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Maslach, C., Jackson, S.E. (1981) The measurement of experienced burnout. *Journal of Occupational Behavior*, 2, 2, 99-113.
- Moore, J.E. (2000) Why is this happening? A causal attribution approach to work exhaustion consequences. *Academy of Management Review*, 25, 2, 335-349.
- Morgan, R.L., Heise, D. (1988) Structure of emotions. *Social Psychology Quarterly*, 51, 1, 19-31.
- Morris, J.A., Feldman, D.C. (1997) Managing emotions in the workplace. *Journal of Managerial Issues*, 9, 3, 257-274.
- Mroczek, D.K., Kolarz, C.M. (1998) The effect of age on positive and negative affect: A developmental perspective on happiness. *Journal of Personality and Social Psychology*, 75 (5): 1333-1349.
- Nezlek, J.B., Kuppens, P. (2008). Regulating positive and negative emotions in daily life. *Journal of Personality*, 76 (3): 561-579.
- Ortony, A., Clore, G.L., Foss, M.A. (1987) The referential structure of the affective lexicon. *Cognitive Science*, 11, 341-364.
- Pargament, K.I. (1997) *The Psychology of Religion and Coping*. New York: Guilford Press.
- Peabody, D. (1999) Nationality characteristics: dimensions for comparison. In Y.-T. Lee, C.R. McCauley, J.G. Draguns (eds.). *Personality and Person Perception across Cultures*. Londra: Lawrence Erlbaum.

- Putnam, R. (2000) *Bowling Alone : The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon and Schuster.
- Ross, C.E., Mirowsky, J. (2008) Age and the balance of emotions. *Social Science and Medicine*, 66, 2391-2400.
- Russel, J.A. (2003) Core affect and the psychological construction of emotion. *Psychological Review*, 110, 1, 145-172.
- Scherer, K.R. (2000) Psychological models of emotion. In J. Borod (ed.) *The Neuropsychology of Emotion*. Oxford: Oxford University Press, 137-162.
- Scherer, K.R. (2005) What are emotions? And how can they be measured? *Social Science Information*, 44, 4, 695-729.
- Scherer, K.R., Wallbott, H.G., Summerfield, A.B. (1986) *Experiencing Emotion*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Scherer, K.R., Wranik, T., Sangsue, J., Tran, V., Scherer, U. (2004) Emotions in everyday life. Probability of occurrence, risk factors, appraisal and reaction patterns. *Social Science Information*, 43, 4, 499-570.
- Schimmack, U., Oishi, S., Diener, E. (2002) Cultural influences on the relation between pleasant emotions and unpleasant emotions: Asian dialectic philosophies or individualism-collectivism? *Cognition and Emotion*, 16, 705-719.
- Scollon, C.N., Diener, E., Oishi, S., Biswas-Diener, R. (2005) An experience sampling and cross-cultural investigation of the relation between pleasant and unpleasant affect. *Cognition and Emotion*, 19, 27-52.
- Shaver, P., Schwartz, J., Kirson, D., O'Connor, C. (1987) Emotion knowledge: Further exploration of a prototype approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52, 1061-1086.
- Stets, J.E. (2006) Emotions and sentiments. In J. Delamater (ed.), *Handbook of Social Psychology*. New York: Springer, 309-339.
- Thomsen, D., Mehlsen, M.Y., Viidik, A., Sommerlund, B., Zachariae, R. (2005) Age and gender differences in negative affect. Is there a role for emotion regulation? *Personality and Individual Differences*, 38, 1935-1946.
- Thoresen, C.J., Kaplan, S.A., Barsky, A.P., Warren, C.R., de Chermont, K. (2003) The affective underpinnings of job perceptions and attitudes: A meta-analytic review and integration. *Psychological Bulletin*, 129, 914-945.
- Watson, D., Tellegen, A. (1985) Toward a consensual structure of mood. *Psychological Bulletin*, 98, 219-235.
- Watson, D., Clark, L.A., Tellegen, A. (1984) Cross-cultural convergence in the structure of mood: A Japanese replication and a comparison with U.S. findings. *Journal of Personality and Social Psychology*, 47, 127-144.
- Wilson, W. (1967) Correlates of avowed happiness. *Psychological Bulletin*, 67, 4, 294-306.

Primit la redacție: iulie 2009